

AZ 1944–45-ÖS MAGYARELLENES ATROCITÁSOKRA VONATKOZÓ IRATOK A ZENTAI TÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR FONDJAIBAN

A KÖZIGAZGATÁS KIALAKULÁSA A VAJDASÁGBAN 1944. OKTÓBER 8-ÁT KÖVETŐEN

A szovjet Vörös Hadsereg alakulatai 1944. október 1-jén elérték az egykori jugoszláv-román határt. Október 6-ig birtokukba vették az egész Bánátot, majd a Tiszán átkelve október 23-áig – amikor bevonultak Újvidékre – a Bácskát is. A szovjet csapatok megérkezését követően az addigi német, illetve magyar közigazgatás működése megszűnt: rövid ideig tartó – esetenként csupán néhány óráig – hatalmi vákuum keletkezett, amit minél előbb be kellett tölteni.

A hatalomátvételre legfelkészültebbek az illegalitásban megalakult, az országos népfelszabadító mozgalom legfelsőbb vezetőségével szoros kapcsolatot ápoló helyi népfelszabadító bizottságok voltak. Az illegális bizottságok általában ott tudtak megalakulni, ahol a Jugoszláv Kommunista Pártnak létezett, és – ha illegalitásban is, de – működött is helyi szervezete.

A népfelszabadító bizottságok a kommunista néphatalom sajátos, az élet minden területére illetékes hatalmi szervei voltak, amelyek a Vajdasági Népfelszabadító Bizottság 1943 októberében kibocsátott kiáltványa alapján alakultak meg. Feladatuk az volt, hogy a lakosság lehető legszélesebb rétegeit bevonva életben tartsák a hazafias szellemet és a jugoszláv nemzeti öntudatot, arra ösztönözzék a népet, hogy bojkottálja a megszálló hatóságok intézkedéseit, szemmel tartsák a kollaboránsokat, a partizánok számára ruhaneműt, élelmiszert gyűjtsenek.⁸

A szovjet csapatok bevonulását követően a bácskai Tisza-mente településein is megalakultak a népfelszabadító bizottságok, amelyek hozzáálltak, hogy – a lehetőségekhez képest – megszervezzék a mindennapi életet.

A Bácskában tapasztalható, kezdetben képlékeny általános, politikai és közbiztonsági helyzet a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg alakulatainak október közepi beérkezésével döntően megváltozott: a bizottságok hatalmi pozíciója megszilárdult, és illetékességüket – ezt követően – már semmi sem kérdőjelezhette meg.

Magyarkanizsa, Horgos és Martonos is azok közé a települések közé tartoztak, amelyeken nem létezett illegális bizottság, ezért ezeken a helyeken – legalábbis a kezdetben – a népfelszabadító bizottságok összetétele nem volt teljesen baloldali.

A magyarkanizsai Népfelszabadító Bizottság 1944. október 8-án tartotta meg alakuló ülését, amelyen elnökké Aleksandar Tatićot választották, aki a királyi Jugoszlávia idején a város főjegyzője volt. A bizottság további tagjai Milan Ugrnov, Milan Bakalić, Pavle Berci, Aleksandar Bakalić, Jefta Petrović, Filip Kordovan, Luka Bogosavljev,

8 Kumanov, Živan: *Dokumenti o stvaranju i radu NOO u Vojvodini*. Novi Sad, 1950, /Naučni zbornik Matice srpske – Serija društvenih nauka, 1./, 209–215.

Milutin Preradović, Jova Zagorac, Mića Vujović, Čedo Čurčić, Sava Grubin, Ognjen Sočin, Joca Birešev és Mitar Krunic voltak.⁹ A nevekből egyértelműen kitűnik, hogy a bizottság összetétele távolról sem tükrözte a lakosság nemzeti összetételét.¹⁰ Hasonló volt a helyzet Horgoson és Martonoson is.

A legfelsőbb jugoszláv vezetés 1944. október közepén indokoltnak látta, hogy a Bánát, a Bácska és a Drávaszög területén katonai közigazgatást vezessen be. A katonai közigazgatás bevezetése azt jelentette, hogy a hatalom teljes egészében a hadsereg ellenőrzése alá került, a „civil” hatalmat képviselő népfelszabadító bizottságoknak csupán tanácsadói szerep jutott, illetve végrehajtották a katonai szervek parancsait, utasításait. Az igazságszolgáltatást a hadbíróóságok látták el. A katonai közigazgatás működését ideiglenes jellegűre tervezték, időtartamát az ország területe teljes felszabadulásának időpontjáig maximalizálták.¹¹

A katonai közigazgatás időszaka adott lehetőséget arra is, hogy a kommunista hatalom leszámoljon politikai ellenfeleivel, illetve, hogy karöltve akár a királypárti elemekkel is, elégtételt vegyen a nemzeti kisebbségeken – elsősorban a németeken és a magyarokon – az 1941 és 1944 között elszenvedett valós és vélt sérelmek miatt.

A katonai közigazgatás időszaka – 1944. október 20-a és 1945. február 15-e között – lehetővé tette, hogy a népfelszabadító bizottságok szervezetenként kiterjedjenek, káderekben megerősödjenek, és így alkalmassá váljanak a rájuk háruló valamennyi közigazgatási és politikai feladat ellátására.

A polgári közigazgatás hathatós megszervezése érdekében a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság 1945. február 7-én megalkotta a Vajdaság területén működő népfelszabadító bizottságok ideiglenes szervezéséről és hatásköréről szóló határozatot.¹²

A határozat értelmében 1945. február 9-én Zentán megtartották a Zentai Járási Népfelszabadító Bizottság alakuló közgyűlését. A gyűlésen a zentai Népfelszabadító Bizottság képviselői mellett részt vettek az adai, a horgosi, a magyarkanizsai, a martonosi, valamint a moholi bizottságok küldöttségei is – összesen 42 résztvevő.¹³ Az ülés kezdetén Farkas Nándor¹⁴ többek között a következőket mondta:

9 Forró 2007, 46.

10 Az 1944. november 18-án a Zentai Városparancsnokság által összeállított jelentés szerint Magyarkanizsának 1941-ben 1800 szerb és 17 500 magyar lakosa volt, 1944 őszén pedig 900 szerb és 17 280 magyar élt itt. Bővebben lásd Molnár 2011, 24. számú dokumentum, 110–112.

11 Bővebben lásd Molnár 2011, 5–21.

12 Odluka o privremenoj organizaciji i delokrugu rada narodnooslobodilačkih odbora na teritoriji Vojvodine. *Službeni list Vojvodine*, 1945. 1. sz.

13 Katona, Pal: *Istorijat razvoja narodne vlasti u Senti*. Senta, 1979. 21. (A továbbiakban Katona 1979.)

14 Farkas Nándor (Zenta, 1920) jogász, politikus. A belgrádi, majd 1941 őszétől a budapesti Műszaki Karon tanult. 1943 júniusában letartóztatták. 1944 júniusában munkaszolgálatra Erdélybe vitték. 1944 novemberében tért haza, a Zentai Járási, majd a Szabadkai Körzeti Népbizottságban és pártbizottságban dolgozott. 1952 szeptemberétől a Vajdasági Magyar Kultúratanács elnöke. A Belgrádi Egyetem Jogi Karán diplomázott. 1953-tól 1959-ig az Újvidéki Rádió igazgatója, 1959-től 1962-ig és 1967-től 1974-ig a Forum Könyvkiadó vezérigazgatója, Vajdaság Végrehajtó Tanácsának alelnöke, a Vajdasági Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége Tartományi Választmánya Elnökségének tagja, a Szerb Kommunista Szövetség Vajdasági Tartományi Bizottságának tagja, a Szerb Kommunista Szövetség Központi Bizottságának tagja volt.

„...a népfelszabadító bizottságok tagjai egy pillanatra sem felejtették el, hogy háborúban állunk, és hogy a hátszország elsődleges feladata minden segítséget megadni hadseregünknek, amely a frontokon harcol. Legnagyobb támogatást pedig úgy tudunk nyújtani hadseregünknek, ha felélesztjük a gazdaságot, ha megművelünk minden talpalatnyi földet, ha üzembe helyezünk minden ipari létesítményt. A katonai közigazgatás megszüntetése és a polgári közigazgatás bevezetése előtt állunk. A hatalom átadásának-átvételének 1945. február 15-ig meg kell történnie.”¹⁵

Az ülésen felszólalt Stanko Radulov zentai városparancsnok is, aki a következőket mondta:

„...a katonai közigazgatás szervei elvégezték feladatukat. A feladat nem volt könnyű. [...] Ezen a vidéken a munkát különösen a nemzetiségi kérdés nehezíti. A néphatalmi szerveknek az elkövetkezőkben is különös gondot kell fordítaniuk a nemzetiségi kérdés igazságos megoldására. Minden erővel dolgozni kell, [hogy] az itt élő nemzetek [között] a testvériség-egységet megteremtjük. Egyébként a hadsereg továbbra is Zentán fogja állomásoztatni hátszorgái alakulatait, és az elkövetkezőkben is a polgári hatóságok rendelkezésére áll, és megadja a szükséges segítséget.”¹⁶

A Járási Népfelszabadító Bizottság első rendes ülését 1945. február 20-án tartotta meg, amelyen megalakították az egyes ügyosztályokat: I. Belügyosztály, II. Közoktatási Ügyosztály, III. Mezőgazdasági és Erdőgazdálkodási Ügyosztály, IV. Pénzügyosztály, V. Népegészségügyi Ügyosztály, VI. Népjóléti Ügyosztály, VII. Építésügyi Ügyosztály, VIII. Kereskedelmi és Iparügyi Ügyosztály.¹⁷

Hasonló módon, a már felsorolt ügyosztályokkal szerveződtek meg a városi – Zenta esetében¹⁸ – és a helyi – Magyarakanizsa, Horgos és Martonos esetében – népfelszabadító bizottságok is. Az egyes ügyosztályokon belül alosztályok alakultak, így a belügyosztály berkeiben a bűnügyi alosztály. A magyarakanizsai Bűnügyi Alosztály a későbbiekben jelentős szerepet játszott az 1944 őszén eltűnt személyek nyilvántartásba vételében.

Az 1944-ben eltűnt személyekkel kapcsolatosan a Szabadkai Körzeti Népfelszabadító Bizottság 1945. április 30-ai keltezésű, 42/1945-ös számú bizalmas átíratával fordult a területén működő városi és járási bizottságokhoz (*1. dokumentum*):

„...A [Demokratikus] Föderatív Jugoszlávia kormányának Elnökségben [működő] bizottság rendkívüli ellenőrzésétől kapott szóbeli utasítás [alapján] utasítjuk [Önököt], hogy a felszabadulást követően napjainkig eltűnt személyek kapcsán érkező panaszokat a következő ismérvekre vonatkozóan kell meghallgatni:

15 TLZ. F. 132. Zentai Járási Népbizottság. 1. 1. köt. Közgyűlési jegyzőkönyvek: 1945. február 9-ei alakuló ülés jegyzőkönyve. Idézi Katona 1979, 21.

16 Uo.

17 TLZ. F. 132. Zenta Járási Népbizottság. 1. 1. Közgyűlési jegyzőkönyvek: 1945. február 20-i ülés jegyzőkönyve. Idézi Katona 1979, 22–23.

18 Bővebben lásd Katona 1979, 32–34.

Az eltűntre vonatkozóan: személyi adatok, arra vonatkozó adatok, hogy milyen körülmények között tűnt el, tartóztatták le vagy végezték ki, ki hajtotta végre a letartóztatást vagy a kivégzést, az esemény pontos dátuma, az eltűnt lakhelye és pontos lakcíme.

A jegyzőkönyvi bejelentések felvételével egy külön hivatalnokot kell megbízni. Az eltűnt személyeket csak leszármazottak, vagy rokonok jelenthetik be, ha ilyenek nincsenek, akkor a közvetlen szomszédok.

Az adatokat össze kell gyűjteni a területükön lévő helyi bizottságoktól, és megkülönböztetve hivatkozással az iktatószámunkra.”¹⁹

A rendelkezésre legkorábban a Magyarokiszai Népfelszabadító Bizottság Bűnügyi Alosztálya reagált: 1945. május 24-ei, 189/1945-ös iktatószámú átiratukban közlik, hogy a Törökbecsei Népfelszabadító Bizottság jelezte Vajda Miklós holttestének megtalálását a Tiszában. Egyben utaltak rá, hogy az adorjáni Vajda Miklós eltűnésével kapcsolatosan – a rendelet alapján, amit a magyarokiszai bizottság széles körben nyilvánosságra hozott – édesanyja már 1945. május 14-én bejelentést tett.²⁰

A Zentai Járási Népfelszabadító Bizottság 1945. május 28-án azzal a kérdéssel fordul a Szabadkai Körzeti Népfelszabadító Bizottsághoz, hogy az eltűnt személyek bejelentését ki kell-e hirdetni. Választ a Belügyosztály adott:

„...A Biz[almas]. 32/1945 számú, az eltűnt személyek bejelentésével kapcsolatos, [átiratunkkal] pontos utasításokat adtunk. Az átiratból szándékosan hagytuk ki, hogy ezt nyilvánosságra hozzák. Önökre bízunk, hogy hogyan fogják értesíteni az érdekelteket, hogy eltűnt hozzátartozóikat bejelenthessék. Ha valaki jelentkezik, hogy ilyen esetet bejelentsen, jegezzék fel, és a Körzeti Népfelszabadító Bizottság útján juttassák el a hadbíróshoz.”²¹

Magyarokiszán a hatóság, közvetlenül az utasítás kézhezvételét követően hirdetmény útján nyilvánosságra hozta, hogy lehetőség van az eltűnt személyek bejelentésére:

„...Felhívatnak mindazok, akiknek a felszabadulás óta a mai napig hozzátartozójuk eltűnt, hogy ezen körülményt jelentsék a hivatalos órák alatt a Felszabadulási Bizottságnak, Városháza 1. sz. szoba.”²²

A hirdetmény hatására Friedmann Alfréd²³ – a bűnügyi alosztály főnöke – a hozzátartozók által szolgáltatott adatok alapján 1945. május 14-e és 29-e között 80

19 TLZ. F. 132. Zenta Járási Népbizottság. Elnökség, Biz[almas]. 42/1945.

20 TLZ. F. 132. Zenta Járási Népbizottság. Elnökség, Biz[almas]. 42/1945. (Vajda Miklós ügyét részletesen lásd a róla szóló fejezetben.)

21 Uo.

22 TLZ. F. 115. Magyarokiszai Községi Népbizottság. Bűnügyi Alosztály. Iktatószám: 117/1945.

23 Friedmann Alfréd később ügyvédként képviselt főleg adorjáni és magyarokiszai személyeket holtta nyilvánítási ügyekben.

jegyzőkönyvet állított össze. Az első bejelentést Körmöczi Gyula adorjáni lakossal kapcsolatosan felesége tette. A formanyomtatványon a személyes adatok közlését követően férje eltűnésének körülményeiről a következőket mondta (2. dokumentum):

„...mivel Adorjánon – pontosan a Tisza partján laktunk – láttam, hogy 1944. október 31-én délután fél 4 körül Oluški Aleksandar, és még egy ismeretlen partizán érte jöttek, [és] elvezették a Tisza partjára. Azt, hogy mi történt vele tovább, nem láttam. Ettől az időponttól kezdve nem adott életjelt magáról. Kalapját a Tisza-parton Takács Péter adorjáni lakos találta meg.”²⁴

Martonoson az eltűnések bejelentésére csak 1945. augusztus 27-e és szeptember 1-je között került sor, amit a Martonosi Népfelszabadító Bizottság Elnöksége szeptember 3-án küldött tovább a járáshoz:

„...a 24 eltűnt martonosi magyarral kapcsolatosan csatolva küldjük Önöknek feleségeik jegyzőkönyvi nyilatkozatát.

Az említett 24 eltűnt személy [közül] hiányzik háromra a nyilatkozat: Werner Mihályé, mivel a megnevezettnek nincs senkije, aki a többiekhez hasonló nyilatkozatot adott volna. Továbbá Takács Lászlóra [vonatkozóan], akinek felesége nem tartózkodik Martonoson, és más rokonsága sincs, akik nyilatkozhatnának eltűnéséről. Az utolsó pedig az eltűnt Oszvár Péter, akinek a felesége újraraházasodott, és más rokonsága sincs, akik nyilatkozhatnának eltűnéséről.

Ezért 21 nyilatkozatot csatolunk az eltűnésekről, azonban 24 személy tűnt el, de a három személyre megmagyaráztuk, hogy miért nincs nyilatkozat.”²⁵

Az átiratból úgy tűnik, hogy a martonosiak kötelezőnek vélték, hogy minden eltűntről legyen nyilatkozat, ezért megmagyarázzák, hogy egyes személyekről miért nem tudtak ilyet produkálni. A martonosiak közül az egyik első bejelentést Fejős Ferencné tette 1945. augusztus 27-én:

„...A helyi hatóságoknál való jelentkezés során, 1944 novemberében [férjemet] ott tartották, vagyis letartóztatták. Az ok, amiért férjemet letartóztatták, számomra ismeretlen. Egész idő alatt, míg férjem az itteni börtönben tartózkodott, ételt hordtam neki. Alkalmam volt vele beszélni, de ő sem tudta [megmondani], hogy miért tartóztatták le. 1944. november 21-én, amikor szokás szerint reggelit vittem neki, az őt azt mondta, hogy Újvidékre vitték őket kihallgatásra. Szeretném megtudni, hogy férjem életben van-e.”²⁶

24 TLZ. F. 115. Magyarkanisai Községi Népbizottság. Bűnügyi Alosztály. Iktatószám: 117/1945/1.

25 TLZ. F. 132. Zenta Járási Népbizottság. Elnökség. Biz[almas]. 42/1945.

26 TLZ. F. 132. Zentai Járási Népbizottság. Elnökség. Biz[almas]. 42/1945. Jegyzőkönyv Fejős Ferencné 1945. augusztus 27-én tett bejelentése alapján.

Az alábbi táblázat szemlélteti, hogy a Zentai Történelmi Levéltárban őrzött levéltári anyagban településenként mennyi az eltűnésbejelentések száma:

Település	A zentai levéltár iratanyagában mint áldozat szerepel (fő)	Eltűnés bejelentése megtéve (fő)
Adorján	53	44
Horgos	42	-
Kispiac	2	-
Magyarkanizsa	35	22
Martonos	25	21
Orom	1	-
Oromhegyes	15	10
Tóthfalu	3	3
Összesen	176	100

A rendelkezésre álló levéltári anyagban Horgosról, Kispiacról és Oromról nem található egyetlen olyan bejelentés sem, amely eltűnt személyekre vonatkozna. A hatóságok Tóthfaluból bejelentést kaptak mind a három áldozatról, Adorjánról és Martonosról az áldozatok több mint 80%-áról, de Oromhegyes és Magyarkanizsa esetében is több mint feléről.

A VAJDASÁGI BÍRÓSÁGI HÁLÓZAT KIALAKULÁSA ÉS FELADATKÖRE AZ 1944-ES IMPÉRIUMVÁLTÁST KÖVETŐEN

1944 októberében a front elérte a Vajdaságot, a szovjet csapatok átvonulása meghozta a hatalomváltást: a kezdeti időszakban az igazságszolgáltatás működése elképzelhetetlen volt. Ez az állapot a katonai közigazgatás bevezetésével lényegesen módosult: a hadbíróóságok felhatalmazást kaptak a büntetőügyek lefolytatására, de a polgári eljárások – hagyatéki ügyek, polgári peres ügyek, peren kívüli ügyek – szüneteltek.

A Bánátban, a Bácskában és a Drávaszögben bevezetett katonai közigazgatás felszámolása 1945 februárjában nem jelentette azt, hogy a polgári igazságszolgáltatási rendszer azonnal megkezdhette működését: egy ideig még a hadbíróóságok ítélkeztek.

Az új, polgári bírósági hálózat kialakítása azonban még a háború befejezése előtt, 1945 áprilisában kezdetét vette. A Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Elnöksége 1945. április 27-én megtartott ülésén – a Vajdaság területén működő népfelszabadító bizottságok ideiglenes megszervezésére és hatáskörére vonatkozó határozatra hivatkozva²⁷ – megfogalmazta a vajdasági népbíróóságok szervezetére vonatkozó utasítását.²⁸ Az utasítás fontosabb rendelkezései a következők voltak:

27 Odluka o privremenoj organizaciji i delokrugu rada narodnooslobodilačkih odbora na teritoriji Vojvodine. *Službeni list Vojvodine*, 1945. 1. sz.

28 Uputstvo o uređenju redovnih narodnih sudova u Vojvodini. *Službeni list Vojvodine*, 1945. 1. sz.

- a vajdasági bíróságok hálózatát a járási és körzeti népbíróságok képezték, a tartomány legfelsőbb igazságügyi szerve a Vajdasági Legfelsőbb Népbíróság volt,
- a népbíróságok ítéleztek polgári ügyekben és azokban a büntetőügyekben, amelyek nem tartoztak a hadbíróóságok hatáskörébe,
- a népbíróságok a néphatalom önálló, független szerveit képezték, ítéleteiket szabadon, a hatályos törvények alapján, a „nép nevében” hozták meg,
- a népbírósági tárgyalások nyilvánosak voltak.

Az utasítás értelmében a bírói hatalmat a népbíróságok állandó bírái, valamint a népi ülnökök, esküdtbírók közösen gyakorolták. A bírók munkájukban – deklaráltnak – függetlenek voltak, a hatályos törvények alapján hozott ítéleteikért nem tartoztak felelősséggel egyetlen hatalmi szervnek sem.

Bíróvá vagy népi esküdtté minden jugoszláv állampolgár választható volt, aki választójoggal és feddhetetlen előélettel rendelkezett, valamint a népfelzabardító mozgalom elkötelezett híve volt. A bírónak legalább gimnáziumi érettségivel kellett rendelkezniük, a jogi képzettség – kezdetben – még nem volt feltétel, de mindenképpen előnynek számított.

A járási népbíróságok bíráit és esküdtjeit a járási népbizottságok, a körzeti népbíróságokét a körzeti népbizottságok közgyűlései választották meg és nevezték ki.

A járási népbíróságokra vonatkozó legfontosabb rendelkezések:

- Elvben valamennyi járási népbizottság székhelyén járási népbíróság alakult, amelynek illetékességi területe a járás közigazgatási területét foglalta magába. Ez alól lehetett kivétel, amennyiben egy járás területén két vagy több járásbíróóság működött.
- A járási népbíróság élén a járási népbíróság elnöke állt. Az elnök irányította és ellenőrizte a bíróság munkáját, a bírósági tanácsok összeállítását.
- A járási népbíróságokon a bírói hatalmat háromtagú tanácsok gyakorolták. A bírói tanács tagjai közül egy személy szükségszerűen a járásbíróóság állandó, kinevezett bírója volt, a tanács másik két tagja pedig népi esküdt.
- A járási népbíróságok mint elsőfokú bírósági szervek, polgári peres ügyekben ítéleztek, amennyiben a perben szereplő érték nem haladta meg a 100 000 dinárt.
- A járási népbíróságok keretében működő telekkönyvi hivatalok vezették a járásbíróóság illetékességi területén fekvő kataszteri községek telekkönyveit, és ellátták a telekkönyvezéssel kapcsolatos ügyintézt.

A körzeti népbizottságok székhelyein – élükön a bíróság elnökével – körzeti népbíróságok alakultak. A körzeti népbíróságok ítélezése kizárólag háromtagú bírói tanácsban folyt: első fokon a tanácsot egy állandó bíró és két népi esküdt, másodfokon három állandó bíró alkotta.

Vajdaság Legfelsőbb Népbírósága az egész tartomány területére illetékes volt, ítéleteit háromtagú bírói tanács hozta meg. Feladatai közé tartozott, hogy döntsön a népbíróságok és a néphatalmi szervek közötti vitás kérdésekben, a járási és a körzeti

bíróságok illetékességében felmerülő kérdésekben, valamint tanácsadói szerepet látott el a bírói gyakorlatban felmerülő kérdésekkel kapcsolatban.

A Vajdasági Legfelsőbb Népfelszabadító Bizottságának Elnöksége 1945. május 4-én hozta meg a tartomány bírósági hálózatának megszervezésére vonatkozó döntését. Ennek értelmében Vajdaság Legfelsőbb Népbírósága Újvidéken működött, a vajdasági bírósági hálózatot pedig a következő módon alakították ki:

- járási népbíróság alakult Újvidéken (Novi Sad), Zsablyán (Žabalj), Óbecsén (Stari Bečej), Kúlán (Kula), Palánkán (Bačka Palanka), Zomborban (Sombor), Apatinban (Apatin), Hódságon (Odžaci), Kiskószegen (Batina), Dárdán (Darda), Szabadkán (Subotica), Topolyán (Bačka Topola), Zentán (Senta), Pancsován (Pančevo), Alibunáron (Alibunar), Antalalfván (Kovačica), Versecen (Vršac), Fehértemplomon (Bela Crkva), Kevevárán (Kovin), Nagybecskerekén (Petrovgrad), Törökbecsén (Novi Bečej), Módoson (Jaša Tomić), Szerbcsernyén (Srpska Crnja), Nagyikindán (Velika Kikinda), Törökkanizsán (Novi Kneževac), Mitrovicán (Sremska Mitrovica), Zimonyban (Zemun), Rumán (Ruma), Ópazován (Stara Pazova), Karlócán (Sremski Karlovci), Ürögön (Irig), Ujlakon (Ilok), Šiden és Vukováron;
- körzeti népbíróságok alakultak Újvidéken (Novi Sad), Zomborban (Sombor), Szabadkán (Subotica), Pancsován (Pančevo), Nagybecskerekén (Petrovgrad) és Mitrovicán (Sremska Mitrovica).

A Zentai Járási Népbizottság²⁹ és a Zentai Városi Népbizottság³⁰ 1945. május 8-ai együttes ülésén nevezték ki a Zentai Járási Népbíróság elnökét és bírait.

A Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Bírósági Ügyosztálya 1945. május 12-én utasítást adott ki arra vonatkozóan, hogy a körzeti és a járási népbíróságok munkájuk során milyen típusú iktatókat vezetnek, illetve milyen jellegű ügyiratokat képeznek. A járási népbíróságok esetében a következőket rendszeresítették:

- Su. – a bírósági igazgatás iktatói és ügyiratai,
- P. – polgári peres iktatók és ügyiratok,
- K. – büntetőügyi iktatók és ügyiratok,
- Vp. – peren kívüli iktatók és ügyiratok,
- Ov. – hitelesítési iktatók és a hitelesített okiratok másodpéldányai.

A Zentai Járási Népbíróság 1945. május 22-én kezdte meg munkáját, de ténylegesen csak 1945. június 5-től működött. Illetékességi területéhez tartoztak a következő települések: Horgos (Horgoš), Martonos (Martonoš), Kispiac (Male Pijace), Magyarkanizsa (Stara Kanjiža), Orom (Orom), Fogadjisten (Velebit), Oromhegyes (Senčanski Trešnjevac), Adorján (Nadrljan), Zenta (Senta), Tornynos (Tornjoš), Ada (Ada), Mohol (Mol) és Nagyvölgy (Obornjača).

29 Szerbül Sreski narodni odbor Senta (SNO Senta).

30 Szerbül Gradski narodni odbor Senta (GNO Senta).

Országos szinten a polgári bíróságok helyzetét a népbíróságok szervezetéről szóló, 1945. augusztus 26-ai keltezésű törvény szabályozta.³¹

Az 1944–45-ös megtorlások szempontjából a polgári bíróságokra, különösképpen a járásbíróságokra két fontos eljárástípus lefolytatása hárult: a vagyonelkobzás, ami a likvidált személyek esetében másodlagos büntetésnek számított, illetve az eltűnt, likvidált személyek holtta nyilvánítása, ami elsősorban a hozzátartozók érdeke volt.

A vagyonelkobzás

A népbíróságok munkájának kezdeti szakaszában – 1945–46-ban – az egyik legjelentősebb feladat a vagyonelkobzásról szóló törvény alapján fogantatosított eljárások lefolytatása volt.

A Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács Elnöksége a háború befejezését követően, 1945. június 9-én meghozta a vagyonelkobzásról és az annak végrehajtásáról szóló törvényt.³²

A törvény nem volt teljesen előzmények nélküli, hiszen az AVNOJ 1944. november 21-ei keltezésű, az ellenséges vagyon állami tulajdonba való átvételéről, a távol levő személyek vagyona feletti állami igazgatásról és a megszálló hatóság által erőszakkal elidegenített vagyon feletti vagyonzásra vonatkozó rendelete már tartalmazta a vagyonelkobzás legfontosabb elemeit.³³ A vagyonelkobzás kapcsán még fontos megemlíteni az 1945 tavaszán meghozott törvényeket, amelyek a tiltott spekuláció és a gazdasági szabotázs megakadályozásáról,³⁴ illetve az ellenséges megszállás idején szerzett hadi nyereség elkobzásáról³⁵ rendelkeztek.

A vagyonelkobzásról szóló törvény értelmében a vagyonelkobzás a vagyon teljes vagy részleges államosítása volt bírósági ítélet alapján.

A vagyonelkobzási ügyek a járásbíróságok illetékességébe tartoztak: a vagyonelkobzási határozat meghozatalát követően a legrövidebb időn belül, sürgősségi eljárással végezték el az elkobzandó vagyontárgyak – ingatlanok és ingóságok – összeírását, leltározását.

A törvény 28. szakasza a járási népbizottságokra azt a feladatot róttá, hogy a törvény meghozatalát követő 90 napon belül az illetékes járásbíróságoknak megküldjék a háború során kivégzett, megölt, elesett vagy elmenekült, népellenességnek minősülő személyek addig még nem konfiskált ingatlan vagyonának a leltárát.

31 Zakon o uređenju narodnih sudova. *Službeni list DFJ*, 1945. 67. sz.

32 Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije. *Službeni list DFJ*, 1945. 40. sz. 1946-ban a törvényt megerősítették és kiegészítették: Zakon o potvrđi i izmenama i dopunama Zakona o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije. *Službeni list FNJR*, 1946. 61. sz., 1946. 74. sz.

33 Odluka Predsedništva AVNOJ-a o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine, o državnoj upravni nad imovinom neprisućnih lica, i o sekvstru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prislino otuđile. *Službeni list DFJ*, 1945. 2. sz.

34 Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže. *Službeni list DFJ*, 1945. 26. sz.

35 Zakon o oduzimanju ratne dobiti stečene za vreme neprijateljske okupacije. *Službeni list DFJ*, 1945. 36. sz.

A hadbíróóságok is kötelesek voltak megküldeni ítéleteiket, mert ezekben is gyakran esett szó – mellékbüntetésként – vagyonelkobzásról, amit a járásbíróóságoknak a legrovidebb időn belül le kellett folytatniuk.

A törvény 30. szakasza értelmében a Német Birodalomnak és állampolgárainak, valamint a német nemzetiségű polgároknak a vagyonelkobzásáról járási szinten döntött az illetékes népbizottság által kinevezett háromtagú bizottság.

A törvény értelmében a vagyonelkobzás alól mentesültek azok a háztartási eszközök – elsősorban ruhanemű, bútor, konyhafelszerelés –, amelyek az elítélt személy számára, valamint szűkebb családjának a létfenntartásához elengedhetetlenül szükségesek voltak. Ebbe a kategóriába tartoztak még az iparűzéshez nélkülözhetetlen szerszámok, a földművesháztartás fenntartásához szükséges alapvető szerszámok és eszközök, valamint az ehhez tartozó lakó- és gazdasági épületek, négy hónapra elégséges élelmiszer és fűtőanyag, családtagonként pedig háromhavi napszámnak megfelelő pénzösszeg.

A Járási Népbizottság Belügyosztálya 1945. szeptember 12-ei keltezésű átiratában megküldte a Zentai Járásbíróáságnak annak a 271 személynek a névsorát, akiket vagyonelkobzási eljárás alá kellett vonni. Horgosról, Martonosról és Magyarkanizsáról is kerültek a névjegyzékre azzal, hogy magyarkanizsaiaként tüntették fel az Adorjánról, Oromhegyesről és Tóthfaluból származókat is.³⁶

A gyakorlatban a járási népbizottságok belügyosztályai már ezt megelőzően is egyénekre vonatkozóan utasították a járásbíróóságokat a vagyonelkobzási törvényre hivatkozva, hogy indítsák meg a háborús bűnösnek vagy népellenességnek minősített személyek elleni konfiskálást. A belügyosztály által kibocsátott, a vagyonelkobzást kezdeményező dokumentumban feltüntették, hogy a háborús bűnössé nyilvánított személy a háború során „eltűnt” (nestao) vagy „elmenekült” (pobegao), illetve „elhagyta birtokát” (napustio imanje). Ezekben az iratokban azok a személyek, akiket eltűntnek minősítettek – mint később kiderült –, szintén kivétel nélkül a megtorlások áldozataivá váltak, vagyis életüket veszítették.

36 TLZ. F. 127. Zentai Járásbíróóság. Vp. 1046/1945. Háborús bűnösök névjegyzéke. (Spisak ratnih zločinaca.)

Horgosról 32 személy neve szerepel: Ábrahám Géza, Almer Vilmos, Báló János, Berényi Mátyás, Bojnik József, Bordos János, Coczek Mihály, Csehák Lajos, Csikós Ferencné, Farkas Géza, Fazekas János, Fehér István, Hauk Erneszt, Herceg Mihály, Herédi Valéria, Kabó János, Katona Ádám, Krekuska Mátyás, Lajtár Sándor, Lengyel Ferenc, Mnyilinszki Mihály, Pataki Antal, Pokal Antal, Radics György, Radics Mihály, Szabadi István, Takács Mátyás, Tilinkó Ferenc id., Tilinkó Ferenc if., Tolani István, Túri Pál, Virág István.

Martonosról 12 személy neve szerepel: Balázs Géza, Gaál Imre, Gruik János, Holló Ferenc, Horváth Miklós, Józsa Károly, Kéri János, Nagy Gábor, Sáfrány Kálmán, Sörös János, Takács László, Varkulya Pál.

Magyarkanizsáról 22 személy neve szerepel: Almási János, Balázs István, Bicskei Mihály, Csanádi Imre, Csiszár József, Filiszter Kelemen, Gajda János, Gyalus Lajos, Harmat Péter, Hartman Tamás, Kávai Miklós, Kiss Miklós, Kocsis Zoltán, Koncz István, Medgyesi István, Milutinovics Lonti Gábor, Muhi Ferenc, Nagy György, Nagy József, Remete Sándor, Szilágyi János, Törtei Ferenc.

Akadnak olyanok is – példa erre Werner Mihály martonosi apátplébános esete –, akik a belügyosztály jelentése szerint elmenekültek, holott likvidálásuk köztudott tény volt, és nevük szerepelt az OZNA³⁷ által összeállított „halállistákon”.

Nagy József magyarkanizsai lakatos esetében – aki a megtorlás áldozata lett – a Járási Belügyosztály 1945. szeptember 9-ei keltezésű – 5554/1945-ös iktatószámú – átíratával kezdeményezte a vagyonekobbzást:

„...A Magyarkanizsai Helyi Népbizottság 8056. számú, 1945. szeptember 1-jei keltezésű irata alapján, a vagyonekobbzásról és a vagyonekobbzás lefolytatásáról szóló törvény 28. szakasza értelmében, csatolva küldjük Önöknek Nagy József magyarkanizsai lakatos, háborús bűnös, népellenesség ingó és ingatlan vagyonának összeírását, aki a háború során eltűnt, és akinek vagyona eddig még nem esett a vagyonekobbzás alá, az illetékes eljárást kérelmezve.

A megnevezett teljes vagyona az idézett törvény 20. szakaszának hatálya alá esik.”³⁸

Nagy József vagyonának összeírását a hatóság – Nagy Józsefné bevonásával – már 1945. augusztus 27-én elkészítette. Az összeírásra a helyszínen, a hivatalosan eltűnt Nagy József birtokán került sor. Miután megállapították, hogy Nagy nem rendelkezik ingatlannal, a következő ingóságokat írták össze:

„...1. egy fekete öltöny jó állapotban 1.500 dinár értékben, 2. Hoffer [típusú] cséplőgép és Umrat [típusú] lokomobil,³⁹ 3. különböző lakatosszerszám 2.000 dinár értékben, 4. egy 500 kg-os mérleg 2.000 dinár értékben. Egyéb ingóság nincs.

Nagy Józsefné szül. Bús Rozália kijelenti, hogy a cséplőgép-készletet az ő vagyonából vették, azaz [abból] a készpénzből, amelyet hozományba kapott, ezért kéri, hogy [azt] hadják meg tulajdonában. Ugyancsak kéri egy 500 kg-os mérleg különválasztását, amely a cséplőgéphez tartozik.”⁴⁰

A Nagy-féle vagyonekobbzási ügyben a Zentai Járásbíróság 1945. november 8-án úgy döntött, hogy – eleget téve az özvegy kívánságának – leállítja a további eljárást, és eláll a konfiskálástól. A szabadkai székhelyű Körzeti Népi Mezőgazdasági Vagyonkezelőség azonban nem törődött bele a bíróság döntésébe, és 1946 januárjában fellebbezést nyújtott be ellene. A fellebbezésben kifejtették, hogy az első fokon eljáró bíróság mulasztást követett el, mert nem állapította meg a cséplőgép értékét, a család-

37 Odeljenje za zaštitu naroda, azaz Népvédelmi Osztály. 1943-ban hozták létre Aleksandar Ranković vezetésével. Feladata a hírszerző szolgálat kiépítése, a kémek és az ötödik hadoszlop felderítése és megbüntetése érdekében. Bővebben A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004. 326–328. (A továbbiakban A. Sajti 2004.)

38 TLZ. F. 127. Zentai Járásbíróság. Vp. 961/1945. Nagy József magyarkanizsai lakos elleni vagyonekobbzási eljárás.

39 Vontatható álló gőzgép, amelyet különféle munkagépek meghajtására használtak.

40 TLZ. F. 127. Zentai Járásbíróság. Vp. 961/1945. Nagy József magyarkanizsai lakos elleni vagyonekobbzási eljárás. Jegyzőkönyv az 1945. augusztus 27-én lefolytatott leltározásról.

tagok pontos számát, illetve nem gondoskodott arról, hogy a meghagyott vagyont – a törvény értelmében – egyenlő arányban ossza fel a családtagok között.⁴¹

A fellebbezés alapján a Szabadkai Kerületi Bíróság 1946. február 1-jén hozott határozatával az ügyet visszautalta az első fokon eljáró bíróságnak azzal az indoklással, hogy az eltűnt személy családjának nincs joga folytatni annak szakmáját.⁴²

A Zentai Járásbíróság 1946. február 18-ai keltezésű határozatával – második nekifutásra – jóváhagyta a Nagy József elleni vagyonekobbzást.⁴³

A vagyonekobbzási eljárások lefolytatása során az eljáró bíróságok – a törvényt magyarázó utasítások hiányában – gyakran kerültek döntésképtelen helyzetbe. A Zentai Járásbíróság 1945. november 12-én – Kiss Miklós magyarkanizsai szabó ügye kapcsán – a Vajdasági Legfelsőbb Népbíróság Elnökségéhez fordult a konfiskációs eljárások során tapasztalt nehézségekkel kapcsolatosan:

„...A Zentai Járási Népbíróság a konfiskálási ügyiratokon dolgozva a következő megjegyzéseket teszi:

A vagyonekobbzásról, és a vagyonekobbzás végrehajtásáról szóló törvény 6. szakaszának értelmében a konfiskáció alól mentesülnek a: 1. háztartási eszközök (ruházat, lábbeli, bútorok, edények és más), amelyek elengedhetetlenül szükségesek az elítélt és családja életének fenntartásához, 2. mindenféle szerszám, amelyek nélkülözhetetlenek a személyes iparos munkához, az önálló, vagy félig önálló személyes foglalkozás üzéséhez, ha a bíróság nem vonta meg az elítéltől foglalkozásának üzési [jogát], 3. a kisparaszti gazdaság – melyben nem alkalmaznak idegen munkaerőt – fenntartásához szükséges háztáji [földterület], a minimális földbirtok, az élő- és holt leltár, a lakó- és gazdasági épületekkel, stb.

A vagyonekobbzásról szóló törvény egyes előírásainak hiteles tolmácsolásánál, a 6. szakaszban, [azért], hogy elkerüljék törvény minden téves alkalmazását, felsorolják:

b.) a 3. pont 1. bekezdése csak a földművesekre vonatkozhat. Földműves alatt az a személy értendő, akinek a földművelés a fő foglalkozása.

c.) 3. pont 1. bekezdésébe [foglalt] kedvezmény nem vonatkozik a városban lévő házakra, ha olyan tulajdonosokról van szó, akiknek a földművelés nem fő foglalkozása.

Mivel több olyan eset van, ahol az elítéltnak, [aki] iparos, 5-7 tagú családja [van], [és] egy falusi kis házon kívül más ingó, vagy ingatlan vagyona nincs, vagy idős koránál fogva már évek óta nem tudja szakmáját folytatni, hanem kizárólag 1-2 [katasztrális] hold ingatlanjának jövedelméből él. Az ilyen ügyeknek a vagyonekobbzásról szóló törvény értelmében történő megoldása során a bíróságnak szigorúan alkalmaznia kell-e a felsorolt előírásokat, mert a [zentai] bíróság véleménye szerint hasonló esetekben a földműves[ek], aki[knek] meghagyják a minimális földbirtokot az élő- és holt leltárral, [valamint] a lakóépületekkel [együtt], sokkal kedvezőbb helyzetbe kerül[nek] a falusi

41 TLZ. F. 127. Zentai Járásbíróság. Vp. 961/1945. Nagy József magyarkanizsai lakos elleni vagyonekobbzási eljárás.

42 Uo.

43 Uo.

iparosoknál, hivatalnokoknál, vagy vendéglősöknél annál is inkább, mert jövedelmük legnagyobb részét ezekből az apró ingatlanokból nyerték, nem pedig kizárólag a szakmájuk [gyakorlásából].⁴⁴

Az irat másik részében a bíróság kitért az 1944. október 31-ei adorjáni vérengzésre, amikor a Magyarokizsai Népőrség különítménye 50 magyar nemzetiségű férfit lőtt a Tiszába. Az áldozatok ellen megindított konfiskálási eljárások kapcsán kiemelték (3. dokumentum):

„...A Városi Népbizottság szóbeli tájékoztatója szerint a magyarokizsai (Adorján falu) [bűn]cselekmény elkövetőit – ahol 56 személyt mindenféle bírósági bizonyítási eljárás nélkül likvidáltak – elítélték és kivégezték, és ezért a néphatalmi szerveknek az a véleménye, hogy ezekben az esetekben egyáltalán nem lenne igazságos a vagyonelkobzásról szóló törvény előírásait alkalmazni, és az ártatlanul meggyilkolt személyek megmaradt családtagjaitól elvenni a puszta létfenntartás egyedüli forrását.

Ezért kérjük az újvidéki Vajdasági Legfelsőbb Népbíróság Elnökségét, hogy a törvény szabályos alkalmazása érdekében, különösen a szociális igazságosság kielégítése miatt, járjon ki ilyen irányú, kötelező [hatályú] utasítást, és erről a járási népbíróságot értesítse.⁴⁵

Az apellátának különösebb eredménye nem lett, a konfiskálási eljárások az adorjániak esetében is tovább folytak.

Domonkos Gyula oromhegyesi lakos esetében – aki szintén az adorjáni vérengzés áldozata lett – a bíróság az adatok pótlását kérte a Magyarokizsai Népbizottságtól:

„...az eltűnt Domonkos Gyula adorjáni [lakos] vagyonelkobzási ügyében, az érdemleges döntés meghozatala előtt visszaküldi az iratokat a Címnek, hogy adjon véleményt és esetleges új javaslatot, mivel az eltűnt személy adorjáni.⁴⁶

A megkeresésre a Magyarokizsai Belügyosztály 1946. február 4-én a következő választ adta (4. dokumentum):

„...940-es, 954-es és 959/45-es sz. [ámú] kérésükre jelentjük, hogy a bizottság a február 4-én [megtartott] rendkívüli ülésén leellenőrizte, hogy Domonkos Gyula oromhegyesi [lakos], János István adorjáni [lakos] és Milutunovics István nem voltak fasiszták. Ennek alapján a bizottságnak az a véleménye, hogy vagyonukat ne konfiskálják.⁴⁷

44 TLZ. F. 127. Zentai Járásbíróság. Vp. 949/1945. Kiss Miklós magyarokizsai lakos elleni vagyonelkobzási eljárás.

45 Uo.

46 TLZ. F. 127. Zentai Járásbíróság. Vp. 940/1945. Domonkos Gyula adorjáni lakos elleni vagyonelkobzási eljárás.

47 Uo.

A járásbíróóság 1946. február 6-ai keltezésű végzésével leállította a Domonkos elleni konfiskálási eljárást, mivel „a megnevezett nem volt fasiszta”.⁴⁸

Egyes személyek esetében – jó példa erre Horgos – a vagyonelkobzást kezdeményező belügyi irat alapján megindul ugyan az eljárás, de hamarosan megrekedt, mivel a helyi hatóság sem ingatlan, sem ingó vagyont nem talált. Több esetben csupán annyit tudtak kideríteni, hogy a megnevezett a településen teljesen ismeretlen, nem is odavalósi személy.

Az alábbi táblázat szemlélteti, hogy az egyes településekről hány áldozat ellen indult konfiskációs eljárás:

Település	A zentai levéltár iratanyagában mint áldozat szerepel (fő)	Vagyonelkobzási eljárás megindítva 1945–46 során (fő)
Adorján	53	45
Horgos	42	36
Kispiac	2	-
Magyarkani- zsa	35	23
Martonos	25	25
Orom	1	-
Oromhegyes	15	13
Tóthfalu	3	3
Összesen	176	145

A rendelkezésre álló levéltári anyag alapján megállapítható, hogy a vizsgált területen az áldozatok több mint 80%-ának esetében a hatóságok megindították a vagyonelkobzást. Martonoson és Tóthfaluban pedig minden likvidált ellen eljárás indult. Viszont az is tény, hogy a legtöbb esetben a vagyonelkobzási eljárást – mint tárgytalant, mivel nem volt mit konfiskálni – lezárták, és az iratokat irattárba helyezték.

Holtta nyilvántás

A II. világháború vidékünkön is – noha nagy intenzitású, közvetlen harci cselekmények nem folytak – óriási emberveszteségeket okozott, különösen a polgári lakosság körében. A II. világháború totális jellegénél fogva a civilek és a katonák sorsa összefonódott, és elmosódott – különösen a légi háború következtében – a front és a háttér közötti határ. Ma már az is bizonyított tény, hogy a polgári lakosság nagyarányú pusztulása etnikai, vallási, ideológiai és politikai célokból elkövetett megtorlásokra, népiirtásokra vezethető vissza. Jellemző, hogy a katonák zöme is inkább hadifogságban, sem pedig a harctereken vesztette életét. A katonai és polgári veszteségek aránya az I. világháborúban 75 : 1 volt, míg a II. világháború során ez az arány 0,8 : 1-re módosult, vagyis több polgári személy vesztette életét, mint katona!

48 Uo.

A háborúban eltűnt személyek sorsa nagyon sok esetben nem volt teljesen egyértelmű: nem volt biztos, hogy életüket veszítették-e, vagy esetleg valahol fogságban sínylődnek. Ez elsősorban a katonákra, de a nagyszámban elhurcolt polgári személyre is vonatkozott.

A háborút követő időszakban, már 1945-ben megkezdődtek azok a bírósági eljárások, melyek során – elsősorban a hozzátartozók – a háború során eltűnt személyeket holtta nyilvánították. A jugoszláv bíróságok 1945 és 1952 között ezeket az ügyeket a peren kívüli eljárásokra vonatkozó törvény alapján folytatták le.

A Zentai Járásbíróságnál az 1944–45-ös megtorlások tárgyában az egyik első holtta nyilvánítási eljárást Koncz István magyarkanizsai lakos ügyében indították 1946. július 18-án. Az eljárást kezdeményező beadványban az áldozat leánya az alábbiakat közölte:

„...Édesapám, Koncz Imre földműves 1895. december 16-án született Magyarkanizsán, apja Lukács, anyja Mucsi Verona. 1944. november 22-én egy magyarkanizsai razzia során eltűnt, a mai napig nem jelentkezett, és tartózkodási helye ismeretlen.”⁴⁹

A beadvánnyal kapcsolatosan a bíróság nem volt benne biztos, hogy megindíthatja-e az eljárást. Ezért 1946. július 30-ai keltezéssel tanácsért fordult a Vajdasági Végrehajtó Főbizottsághoz:

„...A bírósághoz beadvánnyal fordult Kovács Andrásné magyarkanizsai [lakos], férjének, Kovács Andrásnak⁵⁰ a holtta nyilvánítása ügyében, aki a felszabadulást követően 1944. november 22-én tűnt el – [amikor] az OZNA által végrehajtott tömeges likvidálások esetei [történtek] – Magyarkanizsán, amely tény a Magyarkanizsai Helyi Népbizottság is megerősített 8383/1946 sz.[ámú] bizonylatával.

A bíróság érdeklődik, hogy ezt a halálesetet is bizonyíthatja rendes peren kívüli eljárásban, mint a másokat, vagy esetleg [ezekre] léteznek különleges parancsok, előírások, vagy rendelkezések.”⁵¹

A bírósági tárgyban nem található meg a vajdasági kormány válasza, ám megtalálható egy másik irat, amely – feltehetően – lehetővé tette az eljárás lefolytatását. Ez az irat – amely 1946. május 8-ai keltezésű – a körzeti és a járási belügyosztály közötti levelezés eredménye azon személyek holtta nyilvánítási ügyében, akik közvetlenül a felszabadulást követően tűntek el. A szabadkai székhelyű Körzeti Belügyosztály 3732/46. számú utasítása az ügyben a következő volt:

„...tájékoztatjuk Önöket, hogy a holtta nyilvánítási eljárást az illetékes járásbíróságnál kell megindítani a peren kívüli eljárásról szóló törvény alapján, függetlenül attól, hogy

49 TLZ. F. 127. Zentai Járásbíróság. Vp. 1286/1946. Koncz István magyarkanizsai lakos holtta nyilvánítási ügye.

50 Az iratban tévesen szerepel férje, Kovács András neve, hiszen Kovács Andrásné édesapja, Koncz István holtta nyilvánítását kezdeményezte.

51 TLZ. F. 127. Zentai Járásbíróság. Vp. 1286/1946. Koncz István magyarkanizsai lakos holtta nyilvánítási ügye.

a nevezett személy mikor és milyen körülmények között tűnt el. Az idézett törvény lehetővé teszi, hogy az eltűnt személyt holtta nyilvánítsák. Ilyen eljárás megindításához a beadványt az eltűnt személy rokonai nyújthatják be.”⁵²

A Jugoszláv Föderatív Népköztársaság képviselőháza 1952. március 31-én megtartott ülésén hozta meg az eltűnt személyek holtta nyilvánításáról és halálesetének bizonyításáról szóló törvényt,⁵³ amelynek életbe lépését követően az eljárásokat már a jogszabály alapján folytatták.

A törvény 1. szakaszának 4. pontja kimondta, hogy holtta nyilváníthatók mindazok a személyek, akik a háború során a háborús cselekményekkel kapcsolatban tűntek el, és akiknek hollétéről az ellenségeskedések befejezését követő egy éven belül nem érkezett hír.

A törvény 2. szakasza értelmében a holtta nyilvánítást kezdeményezhette az a személy, akinek ez jogi érdekében állt.

A holtta nyilvánítási eljárást az a járásbíró folytatta le, amelynek illetékességi területén az eltűnt személy utolsó állandó lakhelye volt. Az ügyben beterjesztett beadványnak tartalmaznia kellett mindazokat az adatokat és tényeket, amelyek fontosak lehetnek a bíróság döntésének meghozatalához.

Szecsei Lukácsné szül. Remete Otília adorjáni lakos férje holtta nyilvánítási eljárásának kezdeményezésekor beadványában az alábbiakat közölte a bírósággal:

„...Szecsei Lukácsal – aki 1908. augusztus 20-án született Magyarokánizsán, apja Sándor, anyja Sóti Julianna – 1938. február 19-én Magyarokánizsán házasságot kötöttem az állami anyakönyvvezető előtt.

Bizonyíték: házasságkötési anyakönyvi kivonat.

Házasságunkból két gyermek született: 1942-ben János és 1944-ben Magyarokánizsán Otília.

Férjemet a felszabadulást követően, de még a hadiállapot ideje alatt, 1944. október 31-én ismeretlen személyek a házunkból elhurcolták, és azóta sem nekem, ti. a családjának, sem pedig a néphatalmi szerveknek nem jelentkezett, vagyis életjelt nem adott magáról.

Bizonyíték: a Magyarokánizsai Városi Népbizottság 885/950 sz.[ámú] bizonylata, szükség szerint 1. Bálint András adorjáni földműves, November 29. u. 9., és 2. Mészáros István adorjáni földműves, Szerémi u. 5., tanúk meghallgatása.

Mivel fennáll a gyanú, hogy férjem 1944 október végén meghalt, ezért jogi képviselőm útján kérem a Zentai Járásbíróságot, hogy kérvényem alapján folytassa le eltűnt férjem, Szecsei Lukács Magyarokánizsa – adorjáni [lakos] holtta nyilvánítási eljárását, majd annak végeztével hozzon végzést, amellyel Szecsei Lukács Magyarokánizsa – adorjáni [lakost], aki 1908. augusztus 20-án Magyarokánizsán született, apja Sándor, anyja Sóti Julianna, holtta nyilvánítja, halálának időpontjául pedig 1944. október 31-ét határozza meg.”⁵⁴

52 Uo.

53 Zakon o proglašenju nestalih lica za umrla i o dokazivanju smrti. *Službeni list FNRJ*, 1952. 24. sz.

54 TLZ. F. 127. Zentai Járásbíróság. R. 70/1950. Szecsei Lukács adorjáni lakos holtta nyilvánítási ügye.

A bíróság a beadvány alapján lefolytatta a szükséges vizsgálati eljárásokat: meghallgatta a tanúkat, bizonylatokat szerzett be az illetékes szervektől.

A Magyarokizsai Városi Népbizottság 1950. március 2-ai keltezéssel állított ki bizonylatot az ügyben, melynek tartalma szinte szóról szóra megegyezik Szecei Lukácsné beadványával:

„...kiadja az alábbi bizonylatot, amellyel hivatalosan igazolja, hogy Szecei Lukácsot [...] a felszabadulást követően, a hadiállapot ideje alatt, 1944. október 31-én ismeretlen erőszakkal elhurcolták, azóta eltűnt, ti. nem jelentkezett sem a családjának, sem a néphatalmi szerveknek, vagyis nem adott semmilyen életjelt magáról.”⁵⁵

Hogy a hatóság mennyire igyekezett a beadványban jelzett tényállást „beemelni” az általa kibocsátott bizonylatba, igazolják a hatósági bizonylatok, amelyeket azokhoz a beadványokhoz csatoltak, amelyekben Friedmann Alfréd⁵⁶ magyarokizsai ügyvéd képviselte – 18 esetben – a holtta nyilvánítást kezdeményezőket.⁵⁷ Az általa képviselt adorjániak holtta nyilvánítását kezdeményező beadványokban Friedmann ügyvéd így fogalmazott:

„...1944. október 31-én délután 15.30 tájában – habár az tilos volt – kiment az adorjáni Tisza-partra, ahol véletlen lövés közben elesett, majd eltűnt...”⁵⁸

A magyarokizsaiak, oromhegyesiek esetében Friedmann ügyvéd hasonlóképpen fogalmazott, csak a Tisza-part helyett az utcát említette:

„...1944. október [...] – habár az tilos volt – kiment az utcára, ahol véletlen lövés következtében elesett, majd eltűnt...”⁵⁹

Ennek alapján az adorjáni Laczkó Antal esetében – akit szintén Friedmann képviselt – a Magyarokizsai Belügyosztály az eljáráshoz kiállított bizonylatba ezt írta:

„...1944. október 31-én délután 15.30 körül az adorjáni Tisza-parton eltűnt...”⁶⁰

55 Uo.

56 Az eredeti iratokban neve szerbül, Fridman Alfred változatban szerepel.

57 Emlékeztetőül: Friedmann 1945-ben a Magyarokizsai Népfelszabadító Bizottság Bűnügyi Alosztályának főnöke volt, és ebben a minőségében az impériumváltást követően eltűnt személyek regisztrálásán is dolgozott.

58 Ez a megfogalmazás olvasható Bognár Sándor (R. 343/1948), Horváth Gyula (Vp. 2544/1946), Laczkó Antal (Vp. 1285/1946), Milutinovics Gyula (R. 1775/1947), Pásztor János (R. 1765/1947), Pásztor József (Vp. 2590/1946), Remete József (Vp. 657/1946), Sarnyai István (Vp. 113/1947) és Vörös Ferenc (R. 1766/1947) holtta nyilvánítását kezdeményező beadványban.

59 Ez a megfogalmazás olvasható Cseszko István (Vp. 109/1947), Koncz István (Vp. 1286/1946), Kosányi Imre (Vp. 112/1947), Muhi Ferenc (Vp. 1555/1947), Rekeczki János (R. 333/1948), Sóti Dezső (R. 1767/1947), valamint Szabados Pál (Vp. 2433/1946) és Gajda József (Vp. 1460/1947) holtta nyilvánítását kezdeményező beadványban.

60 TLZ. F. 127. Zentai Járásbíróság. Vp. 1285/1946. Laczkó Antal adorjáni lakos holtta nyilvánítási ügye.

Visszatérve a már említett Szecsei-ügyhöz, a tanúk meghallgatására a bíróságon 1950. május 9-én került sor. Bálint András tanú a következőket vallotta:

„...Ismeretes számomra, hogy 1944. október végén Szecsei Lukácsot fegyveres katonák elvezették házából, azaz kiterelték a házából, és 15-20 más adorjáni emberrel együtt ismeretlen irányba elhajtották. Hogy hová, és hogy mi történt velük, nem tudom. Csak annyit tudok, hogy ezek közül az emberek közül egy sem – így Szecsei Lukács sem – tért haza, és nem hallottam, hogy jelezték volna életben létüket.”⁶¹

Szecsei Lukács ügyében a bíróság második tanúként a beadványban megjelölt Mészáros István helyett Mészáros Krisztinát hallgatta meg, aki a következőket mondta:

„...Ismeretes számomra, hogy 1944. október végén fegyveres katonák elvitték Szecsei Lukácsot és még tizenvalahány embert a Tisza-partra, ahol egészen a víz mellé terelték őket, és később lövések hallatszottak – valószínűleg ekkor végezték [ki őket]. A Tiszához közel lakunk, és láttuk az ablakon keresztül, amikor a Tiszára terelték őket, és hallottuk, hogy mikor kezdődött a lövöldözés. Adorjánon azt mesélik, hogy akkor mindnyájukat kivégezték.”⁶²

Amennyiben a bíróság indokoltnak találta a holtta nyilvánítási eljárás megindítását, hirdetést adatott fel, amelyet a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság, majd 1963-tól a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság hivatalos lapjában kellett megjelentetni. Ebben felhívták az eltűnt személynek vagy bárkinek a figyelmét, aki tudhatott annak sorsáról, hogy három hónapon belül jelentkezzen, és a birtokában lévő információkat ossza meg az eljáró bírósággal.

Amennyiben a három hónap elteltével nem merült fel olyan tény, amely megcáfolta volna az állítást, hogy az illető személy meghalt, a bíróság döntést hozott a holtta nyilvánításról.

A végzésben a bizonyítékok alapján megállapították a haláleset vélelmezett dátumát, illetve azt a dátumot, amelyet az illető személy nem élt túl. Amennyiben a betérjesztett és beszerzett bizonyítékok alapján a haláleset pontos időpontja nem volt megállapítható, akkor a törvény 1. szakaszában leírt időhatárokat követő első napot – a II. világháború esetében 1946. május 16-át – tüntették fel a haláleset időpontjaként.

A már idézett Szecsei-ügyben a Zentai Járásbíróság 1951. február 10-én hozott döntést, melyben a következő állt:

„...Határozat a halál bizonyításáról. Kihirdetjük, hogy bizonyítottnak tekinthető az, hogy Szecsei Lukács, [aki] 1908. augusztus 20-án Magyarokán született, apja Sándor, anyja Sóti Julianna, nős Remete Otiliával, néhai adorjáni lakos, magyar [nemzetiségű], [akit] 1944. október 31-én erőszakkal [más] ismeretlen személyekkel

61 TLZ. F. 127. Zentai Járásbíróság. R. 70/1950. Szecsei Lukács adorjáni lakos holtta nyilvánítási ügye.

62 Uo.

elhurcoltak otthonából, és azóta magáról életjelt nem adott, ezért halála napjának 1944. október 31-ét állapítjuk meg.”⁶³

A határozat magyarázatába a bíróság belefoglalta a következőt is:

„...hogy Szecsei Lukácsot [...] 1944. október 31-én erőszakkal elhurcolták otthonából a Tisza-partra, ahonnan akkor lövöldözés hallatszott, és hogy [ekkor Szecseit] állítólag likvidálták.”⁶⁴

A jogerős végzést továbbították az illetékes anyakönyvi hivatalnak, hogy a haláleset ténye ennek alapján a halotti anyakönyvbe is bekerüljön. Csak a halotti anyakönyvbe való bejegyzést követően volt lehetséges megindítani a hagyatéki eljárást.

Abban az esetben, ha a holtta nyilvánítást követően bebizonyosodott, hogy az illető személy életben van, vagy nem a megállapított időpontban vesztette életét, a bíróság döntését hatályon kívül helyezhette vagy módosíthatta.

Az alábbi táblázat szemlélteti, hogy a Zentai Történelmi Levéltárban őrzött anyag tanúsága szerint településenként hány személyre vonatkozóan indítottak holtta nyilvánítási eljárást a hozzátartozók:

Település	A zentai levéltár iratanyagában mint áldozat szerepel (fő)	Holtta nyilvánítási eljárás lefolytatva (fő)
Adorján	53	32
Horgos	42	17
Kispiac	2	2
Magyarkanizsa	35	18
Martonos	25	16
Orom	1	1
Oromhegyes	15	9
Tóthfalu	3	1
Összesen	176	96

A rendelkezésre álló levéltári anyag alapján megállapítható, hogy a vizsgált területen az áldozatok több mint felének esetében a hozzátartozók megindították a holtta nyilvánítási eljárást. Tény, hogy a megindított eljárásokban szinte minden esetben pozitív bírói döntés született, vagyis az áldozatot holtta nyilvánították.

A legtöbb holtta nyilvánítási eljárás az áldozatok számához viszonyítva Martonos, Adorján és Oromhegyes esetében történt, ahol az áldozatok több mint 60%-ának esetében sikerült lefolytatni az intézkedést.

63 Uo.

64 Uo.

